

کتابشناسی

فهرست نسخه‌های خطی فارسی

کتابخانه یادواره گاندی - ممبئی^۱

Gandhi Memorial Library - Mombay

دکتر توفیق سبحانی^۲

چکیده:

کتابخانه یادواره گاندی در سال ۱۹۴۲ در واقع برای حفظ آثار و توسعه زبانهای هندی در ممبئی به مدیریت «کاپیتان پیرین بین» دایر شده است. اما به هر دلیلی که باشد، تعدادی کتابهای خطی و از جمله کتابهای خطی فارسی در آن نگهداری می‌شود. در میان کتب خطی فارسی، کتابهای ارزنده‌ای می‌توان یافت از جمله دیوانی از شاعری به نام عطاردی که احتمالاً از شاعران دوره سلجوقی است و دیوان او در هیچ کتابخانه دیگری یافت نمی‌شود. در این مقاله، فهرست کتب خطی فارسی آن کتابخانه عرضه می‌شود.

در دوم ماه مه ۱۹۴۲ با نظارت کاپیتان پیرین بین، نوه پسری دادا بهایی نوروزی از سیاستمداران بزرگ هند، سازمانی در ممبئی به منظور گسترش زبانهای هندی تأسیس شد. پس از درگذشت پیرین بین در سال ۱۹۵۹ خواهر او گورسی بین، اداره سازمان را به عهده گرفت. اساسنامه عمده این سازمان تحقیق و گسترش

۱ - دولت هند اخیراً نام بمبئی (Bombay) را به ممبئی (Mombay) تغییر داده است.

۲ - عضو هیأت علمی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه پیام‌نور.

زبانهای هندوستانی، مخصوصاً زبان هندی است که کتابها و مجلاتی منتشر می‌کند، به تدوین فرهنگ می‌پردازد، و کلاسهای آموزشی دارد.

این مرکز در کتابخانه بزرگ، ۴۰ هزار جلد کتاب از جمله ۴ هزار جلد مجله اردو، عربی، فارسی، انگلیسی، گجراتی و مراتی نگهداری می‌شود. در این مؤسسه، ۱۶۶ جلد نسخه خطی فارسی، عربی، هندی و اردو هم نگهداری می‌شود. آثار متعددی نیز درباره مهاتما گاندی موجود است. این اطلاعات را از مقاله خانم Jiyotsna Paneda کتابدار کتابخانه که به هندی نوشته بود، برای من ترجمه کرده‌اند.

در این مقاله، نسخه‌های خطی فارسی این کتابخانه که در خیابان Maharashi Karaway Road در مومبئی واقع است، معرفی می‌شود. کتابها به ترتیب الفبایی نام کتاب مرتب شده است.

در تهیه این مقاله آقای فرهاد پالیزدار رییس خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران در مومبئی سهم بسزایی داشته است که از ایشان تشکر می‌کنم و برای ایشان همیشه در همه کارهای علمی و فرهنگی موفقیت روزافزون آرزو مندم.

موضوع: دینی هندی

آغاز [...] بهاگوت

(۱) شماره ۲۷

مؤلف ناشناخته

از افسانه‌های هندی. از ابوالفیض فیضی دانسته شده است. نخستین بار اکبر به یک برهمن تازه مسلمان به نام «بهاون ساکن» دستور داد که این متن را ترجمه کند و او را به ملا عبدالقادر بدایونی سپرد. بهاون مطالب را می‌گفت و بدایونی به فارسی می‌نوشت. به سبب دشواری متن بدایونی کنار رفت. اکبر به جای وی ابوالفیض فیضی را مأمور ترجمه کرد. پس از وی ابراهیم سرهندی کار را ادامه داد. این ترجمه بارها به نام ابوالفیض فیضی چاپ شده است.

فهرست مشترک: ۴، ۲۱۳۹

نوع خط: شکسته نستعلیق بد، کاتب ندارد، ظاهراً ۱۲۳۹ هـ قطع بیرونی ۱۹×۱۴، قطع درونی ۱۳×۷ سانتی متر، ۸ برگ. ۱۷ سطر، کاغذ زرد رطوبت رسیده،

آغاز: بسم... خدایا اگر چند بد کرده‌ایم که هم با تن و جان خود کرده‌ایم...
 درود بیشمار و ثنای مجید و کنار بر صدر نشین صفت اصفیا...
 انجام: ز صورت درگذر کانساز نباشد ندارد هر که عقل و هوش در پیش

(۴) شماره ۴۲ **اقبالنامه جهانگیری (جهانگیرنامه)** موضوع: تاریخ هند
 میرزا محمدخان معتمد بخشی

از محمد شریف مخاطب به معتمدخان (م ۱۰۴۹ هـ) در ۱۰۲۶ هـ / ۱۶۲۰ م
 در احوال پادشاهان تیموری (گورکانی) در سه جلد نگاشته است: ۱. از تیمور تا
 همایون، ۲. اکبر، ۳. جهانگیر

فهرست نسخه‌ها: ۶، ۴۵۷۶

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب ندارد، سال کتابت ظاهراً ۱۲ هـ قطع بیرونی
 ۱۶×۵/۲۴، قطع درونی ۵/۱۰×۱۸ سانتی متر، ۱۷۲ گ. ۱۳ سطر، کاغذ زرد موریانه
 خورده فرسوده، جلد مقوایی عطف میشن فرسوده.

آغاز: بسم... شایسته سربس سلطنت و فرمانروایی و زینبند افسر خلافت و
 کشورگشایی...

انجام: خوف و هراس عظیم به خاطر حق ناشناسی او راه یافت.

راده (و بخدمت)

تمت تمام شد کار من به نظام شد این کتاب جهانگیر نامه تمام شد
 توضیح: انجام کتاب افتاده است.

(۵) شماره ۶۸ **انشای سعدی** موضوع: نامه‌نگاری
 مؤلف ناشناخته

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، سال کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی
 ۱۲×۲۱، قطع درونی ۵/۷×۱۶ سانتی متر، ۲۷۸ گ. ۱۳ سطر، کاغذ زرد ضخیم
 متن و حاشیه شده، جلد مقوایی عطف میشن، پاره‌ای کلمات به قرمز.

آغاز: بسم... قطعه انیس کنج تنهایی کتاب است... القاب که در عنوان عرایض
بندگان اعلیحضرت الخاقانی سلیمان مکانی نویسند...
انجام: والسلام توفیق رفیق آن برخوردار باو تمت تمام شد کار من نظام شد.
العاقبة بالخير.
توضیح: در چند ورق ابیات متفرقه نوشته شده است.

(۶) شماره ۲۸ **انشای فرحت** موضوع: نامه نگاری

مؤلف ناشناخته

نامه‌هایی است نامبّوب، بیعنوان و بینام کسان، نثر است بدون نظم، در آن
القاب بسیار به کار رفته است.

فهرست مشترک: ۵، ۱۱۹

نوع خط: نستعلیق بد، کاتب ندارد، سال کتابت ندارد، ظاهراً ق ۱۳ هـ قطع بیرونی
۲۱×۱۲، قطع درونی ۱۳/۵×۷/۵ سانتی متر، ۴۶ گ. ۱۲ سطر، کاغذ زرد ضخیم
فرسوده، جلد مقوایی عطف میشین.

آغاز: نگارش نامه به نیایش مبدعی سزد که حد پس هزار مکتوبات جهان راز...
انجام: آن خداوند مهربان را برمفارق خیراندیشان تا بوم القیام مبسوط دارد صورت
تمامیت پذیرفت.

توضیح: نام مؤلف از این رباعی برمی آید:

شوی آگاه از نام مؤلف علی را تاج سراز فتح حالی
ابش بردین علم من قاضی عیسی (کذا) تلنبه مسکنش معروف والی (کذا)

(۷) شماره ۵۸ **(۱) انشای هرکرن ولد مترداس** موضوع: نامه نگاری

هرکرن

هرکرن بن مترداس، میان سالهای ۱۰۳۱-۱۰۳۲ هـ / ۱۶۲۳-۱۶۲۲ م. در
هفت باب در الگوی نامه‌های مختلف نوشته است.

نوع خط : نستعلیق تحریری، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرون ۱۳×۵/۲۰، قطع درونی ۱۰×۱۷/۵ سانتی متر، ۴۹ گ. ۱۳ سطر، کاغذ زرد ضخیم فرسوده، جلد مقوایی عطف میشن.

آغاز: بسم... بعد از حمد و ثنا بر حضرت ایزد متعال ذوالجلال والافضال آن که بنده شکسته...

انجام: تمام شد نسخه هر کون به روز یکشنبه

(۲) گلستان سعدی

از برگ ۵۰ تا پایان کتاب گلستان سعدی نوشته شده است.

۸) شماره ۱۵۹ (بحر عرفان) = (مثنوی شاه ولی الله) موضوع: عرفان
شاه ولی الله

ولی الله فرزند عبدالرحیم دهلوی (۱۱۷۶-۱۱۱۴ هـ) در مسایل عرفانی نوشته است.

فهرست نسخه‌ها: ۲، ۱۴۸۹
نوع خط : نستعلیق جلی، کاتب ندارد، تاریخ کتابت: رمضان ۱۲۷۸ هـ قطع بیرونی ۲۳×۵/۲۹، قطع درونی ۵/۱۶×۲۳/۵ سانتی متر، ۱۳۰ گ. ۱۱ سطر، کاغذ زرد ضخیم آهارزده، جلد تیماج تریاکی سوخته ضریبی.

آغاز: بسم... ما ز کفر و دین همه بگذشته‌ایم

انجام: تا که بدانی به حقیقت چه عین تعین و معین چه

تمام شد جهت منشی بینی بخش خان نسخه متبرکه که یعنی دیوان ولی تحریر

یافت ماه مارس سند ۱۸۶۲ عیسوی مطابق هشتم رمضان المبارک سنه ۱۲۷۸ نبوی

قلمی یافت.

۹) شماره ۱۰۶ **بدیع النصاب** موضوع: فرهنگنامه منظوم
مؤلف نامعلوم

نوع خط: نستعلیق بد، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی
۲۱×۱۳، قطع درونی ۱۵×۷/۵ سانتی متر، ۱۱ گ. ۱۳ سطر، کاغذ فرسوده، جلد
کاغذی.

آغاز: بسم... مصر شهر و شهر ماه و ماء آب و خوف سهم...
انجام: تا معارض عاجز آید اندر آن.

۱۰) شماره ۳۴ **بستان افروز** موضوع: شرح گلستان

محمد اکرم بن عبدالرزاق ملتانی

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، تألیف در ۱۱۸۵ هـ قطع بیرونی
۳۲×۲۳، قطع درونی ۲۴/۵×۱۵/۵ سانتی متر، ۲۰۰ گ، ۲۶ سطر، کاغذ زرد
ضخیم، بدون جلد، پاره‌ای کلمات به قرمز، بالای عبارات گلستان خط قرمز کشیده
شده است.

آغاز: یا فتاح بسم... منت خدای را عزوجل که نظارت بهار نامش بر ورق زبان
شرح...

انجام: صد هزاران از تحیت و زسلام
باد بر شاه رسل و آتش تمام.

۱۱) شماره ۳۷ **بهگوت پوران** موضوع: دین هندوی

مؤلف ناشناخته

از متون مقدسی که بخشی از مهابهات است و در آن جنگ ارجن و
درپودهن و نیز گفتگوی ارجن و کرشن آمده است.

فهرست مشترک: ۴، ۲۱۶۲، فهرستواره: ۱، ۲۹۵

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب ندارد، تاریخ کتاب ۱۲۴۲ هـ قطع بیرونی

۳۰/۵×۱۹، قطع درونی ۲۵/۵×۱۴/۵ سانتی متر، ۳۷۲ گ. ۱۵ سطر، کاغذ الوان آهارزده، جلد پارچه‌ای فرسوده، سرلوحه مذهب، طلا اندازی بین سطور، عنوانها به قرمز.

آغاز: زبان صدق بیان بید و پوران بدان ناطق است که پیش از آفرینش همه آب بود...

انجام: از آمد شد عالم ناسوت و امیرهدومکث می شود واقعه... تمت تمام شد.

موضوع: منظومه
بهرام و گل اندام
مؤلف نامعلوم

شماره ۷۲ (۱۲)

کاتبی نیشابوری مثنوی به این نام دارد که ظاهراً جز این است.

فهرست نسخه‌ها: ۴، ۲۶۷۲؛ فهرستواره: ۲۹۵، ۱

نوع خط: نستعلیق متوسط، کاتب ندارد، سال کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۲۰×۱۲، قطع درونی ۱۵/۵×۶/۵ سانتی متر، ۱۱۷ گ. ۱۱ سطر، کاغذ الوان آهارزده فرسوده، جلد میشن قهوه‌ای، پایان ناقص مانده است.

آغاز: چنین فرمود استاد سخنران
انجام: چو کشور این سخن بشنید پرتخت
که او برد از سخن‌گوها زمیدان...
ز جبار جغت سلطان جوانبخت

بهگوت

شماره ۴۶ (۱۳)

سری کرشن سهای

نوع خط: نستعلیق خوانا، کاتب: سری کرشن سهای، تاریخ کتابت ۱۲۵۲ هـ قطع بیرونی ۲۵/۵×۱۶، قطع درونی ۱۸×۱۱ سانتی متر، ۳۱۴ گ. ۱۳ سطر، کاغذ زرد ضخیم فرسوده، جلد پارچه‌ای فرسوده، مجدول قرمز، دوستونی، فرسوده.

آغاز: می‌کند بار دگر خامه مقصود طراز
انجام: بیا شاهد که شد ختم معانی
سخن معرفت از یازدهم باب آغاز
به من بنما جمال جاودانی
که من در جلوه‌ات خاموش مانم
به حسن خویش کن محو آنچنانم

تمام شد... سری کرشن سہایی.

موضوع: منظومہ

پنج گنج ہاتفی

(۱۴) شماره ۶۱

از هاتفی جامی، عبدالله خواہرزادہ عبدالرحمن جامی، زادہ در روستای خرجرد جام و درگذشتہ ۹۲۷ھ/ ۱۵۲۰م. از دایی خود اجازہ گرفت تا طبق پنج گنج او مثنوی بسازد. چہار مثنوی ساخت بہ نامہای: لیلی و مجنون، شیرین و خسرو، ہفت منظر و تمرنامہ.

فہرست نسخہ ہا: ۴، ۲۶۹۶

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: محمد وارث قریشی سیوستانی، تاریخ کتابت ۱۲۲۸ھ قطع بیرونی ۱۷×۲۶/۵، قطع درونی ۱۲×۲۱ سانتی متر، ۳۲۸گ. ۱۲ سطر، کاغذ زرد نازک آہارزدہ، جلد روغنی گل و بو تہ، جدا شدہ، مجدول، سرلوحہ مذہب، طلااندازی بین سطور، سرآغاز ہر مثنوی مذہب تقریباً نفیس، مجدول مٹلا و الوان، مزدوج.

آغاز: بسم... بسم اللہ الرحمن الرحیم
فاتحہ آرای کلام قدیم...
انجام: حلیہ اتمام پوشید کتاب پنج گنج... غفراللہ ذنوبہ.

موضوع: منظومہ

(۱) پندنامہ

(۱۵) شماره ۳۰

عطار

نوع خط: شکستہ نستعلیق بد، کاتب: حسن ساکن دہ بمبئی (?)، تاریخ کتابت ۱۲۱۵ھ قطع بیرونی ۱۴/۵×۲۱/۵، قطع درونی ۱۰×۱۷/۵ سانتی متر، ۲۵گ. ۲۰ سطر، کاغذ زرد ضخیم فرسودہ، جلد تیماج مشکی فرسودہ، دف رویی افتادہ. آغاز: حمد بیحد مر خدای پاک را آن کہ ایمان داد مشت خاک را... انجام: تمت نسخہ متبرکہ پندنامہ...

(۲) [کتاب منثور]

از ۲۵ تا پایان کتاب منثور بدخطی است که روی جلد «قصه سلطان محمود و مناجات فارسی» نامیده‌اند.

(۱۶) شماره ۵۷ ترجمه پوتلی نامه (گنجینه داستان) موضوع: حکایت
میرزا

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ۱۲۴۴ هـ قطع بیرونی ۱۳/۵×۱۷،
قطع درونی ۹/۵×۱۴ سانتی متر، ۳۲۷ گ، ۱۴ سطر، کاغذ زرد آهارزده گاهی متن و
حاشیه شده، جلد مقوایی فرسوده، در داخل متن جمالاتی به سنسکریت آمده
است.

آغاز: واهکورد دوست او انکارست کورپرساد... از دل به جان به وقوف خود با
دوستی از هندی شرح ساخته...

انجام: بروز آدینه به نهایت شد شب کوردال امت رزم است (کذا)

(۱۷) شماره ۱۱۷ [جنگ شعر و نثر]
مؤلف ناشناخته
موضوع: نظم و نثر

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی
۱۸×۷، قطع درونی ۵/۵×۱۷ سانتی متر، ۵۹ گ. سطور مختلف، کاغذ الوان، جلد
مقوایی بیاضی.

آغاز: اما بهتر آن بود که از بیان راجح و مرجوح ورق بگردانند.

انجام: به زبان اردوست.

(۱۸) شماره ۱۶۳ شرح جوهرالترکیب موضوع: شرح منظومه
شیخ حیدرعلی بن شجاع‌الدین محمد لطیف پوری

کتاب در ۱۲۳۶ هـ/ ۱۸۲۰-۱۸۲۱ در شرح جوهرالترکیب منشی سیوارام
جوهر نوشته شده.

فهرست موزه: ۳۵۶

نوع خط: نستعلیق، کاتب: ندارد، تاریخ کتابت ۱۲۶۲ هـ/ ۱۸۴۶ م. قطع بیرونی
۲۱×۱۴/۵، قطع درونی ۱۶/۵×۸/۵ سانتی متر، ۱۱۳ گ. ۱۳ سطر، کاغذ نازک زرد،
جلد کاغذی.

آغاز: بسم... الحمد... این شرح ضروری است بر اکثر مقامات قصیده جوهرالترکیب
منشی سیوارام جوهر تخلص متوطن بریلی شاهجهانپور...
انجام: تمام شد کتاب مستطاب مسمی به جوهرالترکیب... تم.

(۱۹) شماره ۶۲ خسرو و شیرین موضوع: منظومه

نظامی
پرو. شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
دومین مثنوی از پنج گنج نظامی است که به نام طغرل ارسلان سلجوقی در
۴۱۱۴ بیت در سالهای ۵۷۶-۵۷۳ هـ سروده است.

نسخه‌ها: ۴، ۲۷۹۰

نوع خط: نستعلیق بد، کاتب ندارد، سال کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی
۲۱/۵×۱۵، قطع درونی ۱۵×۹ سانتی متر، ۲۷۱ گ. ۱۳ سطر، کاغذ زرد ضخیم
آهارزده، جلد کالینگور جدید، عنوانها به قرمز.

آغاز: بسم... خداوندا در توفیق بگشای...
انجام: ناقص رها شده است.

موضوع: تاریخ هند

خلاصه التواریخ

(۲۰) شماره ۴۱

سجان رای

تاریخ عمومی هند است از آغاز تا جلوس اورنگ زیب. مؤلف آن سجان رای بهنداری (= Bhandari) (م ۱۱۰۷ هـ/ ۱۶۹۵-۱۶۹۶ م) است. کتاب به نوشته مؤلف در دو سال به انجام رسیده است و در چهلمین سال جلوس اورنگ زیب تکمیل شده است. نسخه‌ای دیگر که به سال ۱۲۴۴ هـ/ ۱۸۲۸ م استنساخ شده در کتابخانه حبیب گنج علیگر موجود است.

Cat. Manus. in the Maulana Azad Lib., Aligarh, I & II, p.252

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۲ هـ قطع بیرونی ۲۰×۲۹، قطع درونی ۵/۱۲×۲۳ سانتی متر، ۲۶۳ گ. ۱۹ سطر، کاغذ زرد آهارزده، جلد تیماج قهوه‌ای جدا شده، سرلوحه آراسته به شیوه هندی، مجدول. آغاز: بسم... نقاش نگارخانه کاینات و مصور کارگاه ممکنات چون اقتضای آن کرد... انجام: تا مطالعه کنندگان اخبار سلاطین فیض کامل و حظاً شامل برند تمام شد کتاب مستطاب، تمام شد کتاب خلاصه التواریخ.

موضوع: تاریخ ایران

[دره نادری]

(۲۱) شماره ۲۹

[میرزا محمد مهدی بن محمد نصیر منشی استرآبادی]

کتابی بسیار مغلق و از نثرهای پیچیده فارسی است. مؤلف تحت تأثیر و صاف الحضره بوده است. این کتاب ابتدا در بمبئی و بعد در تهران به چاپ رسیده است.

تاریخ در ایران: ۱۵۴-۱۵۳

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۱۵×۲۳، قطع درونی ۱۱×۱۲ سانتی متر، ۲۵۰ گ. ۱۸ سطر، کاغذ زرد آهارزده، جلد ندارد، مجدول، آغاز و انجام افتاده است.

آغاز: قزوین به میرزا طهماسب رسید براورنگ شاهی جلوس کرده آغاز محرم...
انجام: امیر علم خان و جعفرخان و احمدخان بیات که مستغرق بحر عنایات.

۲۲) شماره ۵۰ دیوان اسیر
موضوع: دیوان اسیر

شاید از میرزا جلال فرزند میرزا مؤمن شهرستان باشد.

فهرست نسخه‌ها: ۳، ۲۲۲۵

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی
۲۱×۱۳/۵، قطع درونی ۱۶/۵×۷/۵ سانتی متر، ۱۱۹ گ. ۱۵ سطر، کاغذ زرد
فرسوده، جلد کاغذی، اول و آخر افتاده، مقابله شده، تخلص شاعر به قرمز.
آغاز: تا چند خبرپرسی از بی سروسامانها دیوانه کجا باشد در کوه و بیابانها...
انجام: تنت زبرگ گل نازرنجه می‌گردد خبر زیستر پر خار من کجا داری

۲۳) شماره ۱۰۹ دیوان حافظ
موضوع: دیوان حافظ

نوع خط: نستعلیق خوانا، کاتب: محمد جمیل الدین، تاریخ کتابت جمادی الاول
۱۲۲۱ هـ در بلده بروده، قطع بیرونی ۲۸×۱۵/۵، قطع درونی ۱۸/۵×۱۰
سانتی متر، ۳۸۲ گ. ۱۱ سطر، کاغذ آهارزده کرم خورده تعمیر شده، جلد مقوایی
جدید، سرلوحه مذهب، طلا اندازی بین سطور، مزدوج مجداول طلائی و الوان،
کمندی.

آغاز: بسم... الایا ایهاالسّاقی ادرکاساً و ناولها...

انجام: باورنکنی خیال خود را بفرست تادرنگری که بی تو چون خواهم خفت
زیب اتمام و زیور ختام پذیرفت... به فضله و کرمه.

شماره ۵۶ (۲۴) دیوان حافظ
موضوع: دیوان حافظ

این نسخه چاپی است به کوشش اقل الحاج میرزا حمزه مازندرانی. پاره‌ای صفحات افتاده را دوباره خطاطی کرده‌اند. در پایان ابیات متفرقه هم افزوده‌اند.

شماره ۲۶ (۲۵) دیوان حزین
موضوع: دیوان

حزین لاهیجی

از شیخ محمد علی بن ابی طالب (۱۲۸۱ یا ۱۱۸۰ هـ - ۱۱۰۳) که اصلاً متولد اصفهان بود. چند اثر دارد از جمله دیوان، در بنارس هند در گذشته است.

دایرة المعارف فارسی: ۱، ۸۴۳

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۱۰×۱۶، قطع درونی ۷×۱۱/۵ سانتی متر، ۱۶ گ. ۱۲ سطر، کاغذ نازک زرد

وصالی شده، جلد مقوایی فرسوده. نانی و مطالبات فریبگی
آغاز: بسم... بآب از آتش می داده‌ام خاک مصلی را...
انجام: هلاک شیوه شوخی شوم که گفت حزین
جدا زوصل من ای زار خسته جان چونی

شماره ۷۹ (۲۶) دیوان امیر خسرو
موضوع: دیوان امیر خسرو دهلوی

خسرو فرزند سیف‌الدین محمود از شاعران بزرگ زبان فارسی در هند است که در سال ۷۲۵ هـ در دهلی در گذشته است.

فهرست نسخه‌ها: ۳، ۱۸۵۶

نوع خط: نستعلیق خوانا، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۲۰×۲۶، قطع درونی ۱۱×۱۸ سانتی متر، ۲۵ گ. ۱۵ سطر، کاغذ الوان فرسوده،

جلد مقوایی جدا شده، فرسوده و از شیرازه در آمده.
آغاز: ای دل جا مانده خیز ره سوی جانان طلب...
انجام: باد را عزل کن از این خدمت یا مرا خدمت دگر فرما
... هر که پیدا می شود از دور پندارم تویی.

دیوان شوکت
شوکت بخاری
شماره ۴۷ (۲۷)
موضوع: دیوان

از محمد اسحاق شوکت بخارایی (م ۱۱۱۱ یا ۱۱۰۷ هـ)

موزه: ۵۰۴
نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب ندارد، سال کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع
بیرونی ۱۵/۵×۲۴، قطع درونی ۱۱/۵×۱۸ سانتی متر، ۱۸۷ گ. ۱۳ سطر، کاغذ زرد
رطوبت رسیده، جلد تیماج سرخ، در اوراق اضافی ابیات پراکنده ثبت شده است.
آغاز: بسم... الهی رنگ تأثیری کرامت کن فغانم را...
انجام: از ناله آتشین به گلزار جهان چون غنچه لاله داغ شد (کذا)
این نسخه دیوان شوکت...

دیوان صائب
صائب تبریزی
شماره ۴۵ (۲۸)
موضوع: دیوان

محمد علی فرزند عبدالرحیم اصفهانی تبریزی (۱۰۱۶-۱۰۸۱ هـ) از
بزرگترین شاعران سده یازدهم هجری است.

فهرست نسخه‌ها: ۳، ۱۸۷۶

نوع خط: نستعلیق خوانا، کاتب محمد محسن، تاریخ کتابت ۱۱۲۶ هـ قطع بیرونی
۱۳×۲۰، قطع درونی ۸/۵×۱۵ سانتی متر، ۲۲۶ گ. ۱۲ سطر، کاغذ زرد فرسوده،
جلد تیماج ضربی مشکی.
آغاز: بسم... اگر نه مدّ بسم الله بودی تاج عنوانها...

انجام: الحمد که راضی است زمشتاقی صائب نور الحق ری عیش تو هر روز به عیدی

۲۹) شماره ۵۵ دیوان صهبا
موضوع: دیوان صهبا

از آقا محمد تقی فرزند ملایدالله از مردم دماوند و زاده در قم و درگذشته در شیراز به سال ۱۱۹۱ ه. است.

فرهنگ سخنوران: ۳۴۲؛ نسخه‌ها: ۳، ۲۴۰۹
نوع خط: نستعلیق و شکسته نستعلیق ممتاز، کاتب: محمد اسماعیل بن محمد جعفر اصفهانی، تاریخ کتابت: ۱۲۲۵ ه. قطع بیرونی ۱۴×۵/۲۰، قطع درونی ۱۶/۵×۹/۵ سانتی متر، ۷۷ گ. ۱۸ سطر، کاغذ نازک آهارزده، جلد کاغذی، سرلوحه نفیس مذهب، گل و بوته، طلائندازی بین سطور، حلکاری، مجدول طلائی و کمندی، نسبتاً نفیس و فرسوده.

آغاز: بسم... نه تنها روشن است از پرتو روی تو محفلها...

انجام: کلک صهبا بھر تاریخش نوشت زهره آمد در کنار مشتری توضیح: برای امیرکبیر امیر کر معلی خان استنساخ شده است.

۳۰) شماره ۵۳ دیوان عاشق
موضوع: دیوان عاشق اصفهانی

آقا محمد خان خیاط، در سال ۱۱۸۱ ه. در هفتاد و سه سالگی در اصفهان در گذشته است. دیوانش به سال ۱۳۱۸ در تهران به کوشش حسین مکی چاپ شده است.

فرهنگ سخنوران: ۳۹۹، فهرست نسخه‌ها: ۳، ۲۴۲۷
نوع خط: نستعلیق ممتاز، کاتب: علی اصغر همدانی شهیر به آقابزرگ، سال کتابت ۱۲۲۴ ه. قطع بیرونی ۱۴/۵×۲۰، قطع درونی ۱۶/۵×۹ سانتی متر، ۴۸۴ گ. ۱۹ سطر، کاغذ نازک آهارزده، جلد روغنی فرسوده، سرلوحه مجدول طلائی و الوان،

کمندى، کتاب از شیرازه بریده و نفیس است.
 آغاز: بسم... تاجر عشقم به کف مایه و سودم وفا...
 انجام: از پی تاریخ گفت هاتف غیم به گوش جای محمد علی خلدبرین دایما
 حسب الاشارة... امیر کبیر امیر کرمعلی خان... صلی الله علیه و آله.

(۳۱) شماره ۶۳ دیوان عطار
 موضوع: دیوان عطار

درباره گوینده اطلاعی به دست نیامد. اکثر محتوای دیوان قصیده است.
 مدایحی درباره: سید اجل برهان الملة والدين الحسينى، صدرالرفیع شمس الملک
 المشرف، فخرالدوله والدين حامد القاضى القضاة، جمال الدین ترمذی، تاج الدین
 الکرمانی، سیف الملة والدين باخرزی، بهاء الدین مرغینانی و دیگران آمده است.
 نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب ندارد، سال کتابت ندارد، ظاهراً ۱۱ هـ قطع بیرونی
 ۲۱×۱۲/۵، قطع درونی ۱۷/۵×۷ سانتی متر، ۴۲۵ گ. ۲۱ سطر، کاغذ زرد نازک
 آهارزده گاهی مجدول طلائی، جلد تیماج قهوه ای.
 آغاز: شب چو بردارد حجاب از هودج اسرار من خفته گیرد صبح را چشم دل بیدار من...
 انجام: یارب چه غذاست روح را انده تو کز خوردن بسیار نمی گردد سیر

(۳۲) شماره ۶۷ دیوان غنی
 موضوع: دیوان غنی کشمیری

ملا محمد طاهر غنی کشمیری (م. ۱۰۷۹ هـ / ۱۶۶۸-۱۶۶۷ م.). دیوانش را
 نخستین بار محمد علی ماهر جمع آوری کرده که اکنون نسخه آن موجود نیست.
 بعدها محمد مسلم با همکاری لاله ملک شهید بار دیگر دیوان او را گردآوری کرده و
 دیباچه ای هم بر آن افزوده است شامل غزلیات، رباعیات، اشعار متفرقه از نوع
 تواریخ و تعریفات دارد.

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ۱۲۵۶ هـ قطع بیرونی ۱۳×۱۸،
قطع درونی ۸×۵/۱۳ سانتی متر، ۲۱۲ گ. ۹ سطر، کاغذ زرد ضخیم، جلد تیماج قهوه‌ای.
آغاز: بسم... جنون کوکه از قید خرد بیرون کشم پارا...
انجام: وقت است که آشیان مرغان چمن...
دشمن اگر دهند... صورت اتمام و زینت اختتام یافت...

۳۳) شماره ۱۶۱ **دیوان مظهر** موضوع: دیوان
مظهر

از میرزا جان جانان متخلص به مظهر (م. ۱۱۹۵ هـ / ۱۷۸۰ م.) پسر میرزا
جانان از شاعران و صوفیان معروف شبه قاره است.

موزه: ۵۲۹

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی
۵/۱۷×۵/۲۶، قطع درونی ۱۰×۵/۱۶ سانتی متر، ۳۲ گ. ۱۳ سطر، کاغذ نازک
آهارزده و صّالی شده جلد مقوایی.
آغاز: با آنکه فرد باطل شخص او هزاران غلط دارد...
بسم... آبی نزد بروی گران خواب بخت ما...
انجام: گر خیالی می خورد برهم به درد آید دلم.

۳۴) شماره ۱۶۰ **دیوان واقف** موضوع: دیوان
واقف

نورالعین فرزند امانت الله قاضی، ساکن پتیاله به سال ۱۱۹۵ هـ در لاهور در
گذشته است.

فهرست نسخه‌ها: ۳، ۲۵۹۳

نوع خط: نستعلیق، کاتب: شیخ امام بخش فاروقی بن حافظ محمد فیض بن حافظ
محمد اعظم بن حافظ نور محمد ساکن قصبه تھانسیر، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً

۱۳ هـ قطع بیرونی ۲۴/۵×۱۵، قطع درونی ۱۹/۵×۱۰ سانتی متر، ۱۵۶ گ. ۱۹ سطر، کاغذ زرد آهارزده، جلد تیماج قهوه‌ای ضربی، مجدول.
آغاز: غرق گشتم از جداییها نبرم نام آشناییها...
انجام: گویند علاج این مرض صبر بود من تجربه کرده‌ام ندارد سودی
توضیح: آغاز افتاده است. کتاب برای مولوی منشی فریدالدین احمد متوطن بلده گوپاموی نوشته شده است.

دیوان هاتف دیوان هاتف (۳۵) شماره ۵۴ موضوع: دیوان

هاتف اصفهانی

سید احمد حسینی، منشی و شاعر متخلص به هاتف (م. ۱۱۹۸ هـ/ ۱۷۸۴-۱۷۸۳ م.). دیوانش در تهران در ۱۳۱۷ ق. و بعد بارها چاپ شده است. فهرست مشترک: ۸، ۱۱۴۷
نوع خط: شکسته نستعلیق عالی، کاتب: محمد اسماعیل اصفهانی، تاریخ کتابت ۱۲۲۵ هـ قطع بیرونی ۲۱×۱۴، قطع درونی ۱۶/۵×۹/۵ سانتی متر، ۳۴ گ. ۱۷ سطر، کاغذ نازک آهارزده، جلد کاغذی، سرلوحه مذهب، گل و بوته، مجدول
طلایی و الوان.
آغاز: بسم... این قصیده را در مدح اسدالله...

سحر از کوه خاور تیغ اسکندر چو شد پیدا...
انجام: من نیز بر آن سرم که گیرم سرخویش با من تو چنان نه ای که بودی من هم
تمت الكتاب... تمت.
توضیح: کتاب به امر امیرکبیر امیر کرمعلی خان نوشته شده است.

راجاویر راجاویر (۳۶) شماره ۴۰ موضوع: داستان دینی

مؤلف ناشناخته

نوع خط: نستعلیق و شکسته، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع

بیرونی ۲۱×۱۶/۵، قطع درونی ۱۵×۱۰ سانتی متر، ۱۳۷ گ. ۱۵ سطر، کاغذ نازک آهارزده فرسوده، جلد مقوایی فرسوده، عنوانها به قرمز. آغاز: الهی عاقبت خیرباد ثنای بیشمار به آن آفریدگار که بی نیاز از اطاعت و عبادت عابدان است... انجام: فرمود که این خانه از شماست گاهگاهی تشریف می آورده باشند.

موضوع: دینی هندی

راماین

شماره ۴۸ (۳۷)

سری رامچند سهای

یکی از کهنترین داستانهای سنسکریت، از کتب مقدس هندوان در هفت بخش است و شیخ عبدالقادر بدایونی آن را ترجمه کرده است.

فهرست نسخه‌ها: ۵، ۳۷۱۷، فهرستواره: ۱، ۴۱۱

نوع خط: نستعلیق خوانا، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ۱۲۵۱ هـ قطع بیرونی ۲۴×۱۶، قطع درونی ۱۹×۱۱ سانتی متر، ۱۷۴ گ. ۱۲ سطر، کاغذ زرد ضخیم مجدول به قرمز، جلد پارچه‌ای. آغاز: زهی قادری که صورت هیولای انسانی را به ید قدرت کامله به کسوت حیات پیراسته... انجام: در شهر حیدرآباد صورت انتظام یافت، نوشته بماند سیه بر سفید...

موضوع: نامه‌نگاری

رقعات عالمگیری

شماره ۱۱۴ (۳۸)

عالمگیر

از عالمگیر است مجموعه نامه‌های اوست که به کسان و فرزندان خود نوشته است. جمع‌کننده آن معلوم نیست.

فهرست مشترک: ۵، ۲۴۳

نوع خط: نستعلیق بد، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۲۲×۱۴/۵، قطع درونی ۱۷×۹/۵ سانتی متر، ۹۷ گ. ۱۵ سطر، کاغذ ساده فرسوده،

جلد کاغدی.

آغاز: بسم... بعد انشای ثنای پادشاهی که سلطنتش مصون از زوال و انتقال است...
انجام: از سراوج فکر هاتف گفت رقصات صحیح عالمگیر
العاقبة بالخیر.

(۳۹) شماره ۱۶۴ (۱) (رقعات فارسی) موضوع: نامه نگاری
مؤلف ناشناخته

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۲ هـ قطع بیرونی
۱۴×۵/۲۰، قطع درونی ۱۰×۱۶ سانتی متر، ۳۳ گ. ۱۸ سطر، کاغذ نازک آهارزده
متن و حاشیه شده، جلد مقوایی عطف میشن.
آغاز: بسم... سخن آفرینی که رنگ و بوی چمن کاینات از بهار کلام اوست و
شکفتگی غنچه دل‌های عشاق به نسیم نام او...
انجام: پنجروزه معاف فرمودند چون یقین.

توضیح: پایان ناقص مانده است. پرونده گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

(۲) (رقعات فیض بخش) موضوع: نامه نگاری
مؤلف ناشناخته

نوع خط: شکسته نستعلیق، ۲۱ گ.
آغاز: بسم... ادای ثنای لامتناهی الهی...
انجام: لازمه مهمانداری را دریغ خواهید فرمود.

(۳) [منشآت] موضوع: نامه نگاری
هرسهای منشی و هیبی از ابناء لعل رای بن حیلن

نوع خط: نستعلیق، ۲۷ گ.

۲۳۰ _____ کتابداری، دفتر ۲۸-۲۹

آغاز: بسم... مرصعکاری قلم و صنع نگاری خامه جواهر رقم به تهذیب کلام بلاغت...

انجام: برین ختم کردم که ابرام است طولانی.
توضیح: در اوراق دیگر مطالب پراکنده آمده است.

۴۰) شماره ۱۵۷   **سراج الاقبال**   موضوع: تاریخ هند
مولانا عباس

سراج الاقبال فی تاریخ بهوپال از محمد عباس رفعت شروانی (م. ۱۳۱۵
۱۸۹۷/م). است که آثاری دیگر هم دارد. Dictionary of Indo-Persian,
5/5

نوع خط: دیوانی، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ۱۲۶۷ هـ / ۱۸۵۰ م. قطع بیرونی
۲۳/۵×۱۵/۵، قطع درونی ۱۷/۵×۱۰ سانتی متر، ۱۴۰ گ. ۱۲ سطر، کاغذ نازک
آهارزده موربانه خورده، جلد مقوایی، عنوانها به قرمز.

آغاز: بسم... بهار آگین کلامی که بساتین اذهان المعیان سخرالبیان را غیرت نصارت
روضات فرادیس سازد...

انجام: خاتمة الكتاب... حله اتمام پوشید و حلیه اختتام در برکشید.

توضیح: در پایان دو صفحه تقریظ لاله دیر مچند کاتب آمده است.

آغاز: تاج تارک سخن حمد خداوندی است که لالی مشرقه بدایع کلام را از معدن
طبایع فصحا برمنصه شهود آورد...

۴۱) شماره ۱۱۲   **شرح نصاب الصّبیان**   موضوع: شرح ادبی
(ابن امیرالحاج عبدالصمد)

متن از ابونصر فراهی، گزارش از ابن میرالحاج عبدالصمد فرزند کمال از سده
دهم هجری است برای پسر استاد خود ضیاءالدین بن محمد بن سلطان محمد
کمال الدین استرآبادی.

فهرست نسخه‌ها: ۳، ۱۹۹۳

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۲۲×۱۴، قطع درونی ۱۶×۱۰/۵ سانتی متر، ۷۹گ. ۱۴ سطر، کاغذ ساده فرسوده، جلد کاغذی.

آغاز: بسم... الحمد... قال الشيخ الامام الاجل بدرالحق...
انجام: حساب ابجد است.

موضوع: تاریخ هند

طرفه السوانح

(۴۲) شماره ۶۶

منگهارام ولد منشی ولیرام

نوع خط: نستعلیق خوانا، کاتب: منگهارام ولد منشی ولیرام، سکنه حیدرآباد، تاریخ کتابت ۱۲۸۸ هـ قطع بیرونی ۳۰×۱۹، قطع درونی ۲۵×۱۴ سانتی متر، ۱۳۲گ. ۱۸ سطر، کاغذ زرد ضخیم آهارزده مجدول به قرمز، جلد تیماج رویه پارچه‌ای، مجدول، مفهرس در آغاز، با جداول تاریخی.

آغاز: سری گنشای نمه قادری که به قدرت کامله خویش گاهی به اقتضای اختراع کاینات اقلیم نیستی...

آغاز کتاب بری معان سوانح قدرت گردگار پدیدار...

انجام: تمام شد جزو آدیرو... سمت اختتام یافت... سنه ۱۹۳۴.

توضیح: سری گنشای نمه (= Sri Ganeshaha nama) معادل: بسم الله.. است.

موضوع: تاریخ هند

طلسم منجم

(۴۳) شماره ۱۱۶

منشی کیول رام

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ۱۲۱۱ هـ قطع بیرونی ۲۲/۵×۱۵، قطع درونی ۱۸×۹/۵ سانتی متر، ۷۹گ. ۱۳ سطر، کاغذ زرد رطوبت زده، جلد کاغذی.

آغاز: به پیشه کسب خود سرگرم و مشهور است درینوقت میمنت فرمان والاشان واجب الاذعان صادر شده...

انجام: معزز و مباهی بوده بدانند تمام شد طلسم منجم.. سنه ۱۲۱۱.
توضیح: آغاز افتاده، مالک کتاب شیخ جان محمد ولد شیخ غلام محمد بوده است.

شماره ۳۳ (۴۴) **طوطی نامه** **موضوع: داستان**
نخشی

از افسانه‌های کهن هندی است، ضیانخشی دهلوی بدایونی (م ۷۵۱ هـ/ ۱۳۵۰ م) تحریری از متن را فراهم آورده است.

فهرست مشترک: ۶، ۹۵۱

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب ندارد، سال کتابت ۱۰۷۹ هـ قطع بیرونی ۲۲×۱۳/۵، قطع درونی ۱۵×۸/۵ سانتی متر، ۲۱۶ گ. ۱۷ سطر، کاغذ زرد متن و حاشیه شده، جلد تیماج قهوه‌ای فرسوده، پاره‌ای کلمات به قرمز.

آغاز: باسمه عزّاسمه مناجات به حضرت رازق النعات فی علیه وحوس و طیور... (کذا)

انجام: پیغامبر فرمود صلی الله علیه وسلم حَبِيبٌ مِنْ دُنْيَاكُمْ... تم تم تم.

شماره ۱۰۲ (۴۵) **قران السعدین** **موضوع: منظومه**
امیر خسرو

مثنوی عرفانی است که امیر خسرو در سال دیدار با معزالدین کیقباد یعنی ۶۸۸ هـ/ ۱۲۸۹ م در مدّت سه ماه سروده است.

فهرست مشترک: ۷، ۳۳۸

نوع خط: نستعلیق، کاتب: جان محمد بن فتح الله، سال کتابت ۱۱۶۹ هـ قطع بیرونی ۲۲/۵×۱۴، قطع درونی ۱۶×۸ سانتی متر، ۱۲۷ گ. ۱۵ سطر، کاغذ فرسوده، بدون جلد، محشّی، اوراق آغاز و انجام کتاب غیر قابل استفاده است.

آغاز: بسم... شکر گویم که به توفیق خداوند جهان...
انجام: ناخواناست.

(۴۶) شماره ۶۰ قصه سیف الملوک (در ظهريه: قصه ماه منير) موضوع:
داستان

مؤلف ناشناخته

در بعضی نسخه‌ها آمده است که حسن میمندی وزیر سلطان محمود به درخواست وی این داستان حیرت‌افزا را که در خزانه شاهی دمشق بوده تحریر کرده است و نام حسن میمندی در بعضی دیباچه‌ها آمده است. متن داستان از یکی داستانهای الف لیلة و لیلۃ عربی گرفته شده که سینه به سینه گشته و در هر تحریری به رنگ و بوی سرزمینی خاص در آمده است.

فهرست مشترک: ۶، ۱۱۶۱؛ فهرست نسخه‌ها: ۵، ۳۷۲۴

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، سال کتابت: ذیحجه ۱۲۶۲ هـ قطع پیرونی ۲۱×۱۵/۵، قطع درونی ۱۶×۱۰/۵ سانتی متر، ۲۲۴ گ. ۱۱ سطر، کاغذ زرد ضخیم، جلد تیماج قهوه‌ای فرسوده، مجدول زرد و مشکی.

آغاز: بسم... بعد از حمد خداوند جهان طرفه قولی را کنم با تو بیان چون که در ملک عرب پادشاهی بود که با عظمت و شوکت فرق بر فرقدین نهادی...
انجام: دنیا فانی است وفا نخواهد کرد والله اعلم بالصواب تمام شد نسخه سیف الملوک در ماه ذیحجه ۱۲۶۲.

(۴۷) شماره ۵۹ کارستان
موضوع: تاریخ افسانه‌ای
[منیر لاهوری]

از ابوالبرکات منیر لاهوری فرزند عبدالمجید ملتانی، در گذشته ۱۰۵۴ هـ داستان شاهزاده هرمز پادشاه افسانه‌ای مشرق زمین است.

فهرست مشترک: ۶، ۱۰۲۵؛ فهرست نسخه‌ها: ۵، ۳۷۳۶

نوع خط: نستعلیق خوانا، کاتب: سید باقرشاه حسینی، تاریخ کتابت دوم رجب ۱۲۵۴ هـ در قلعه حیدرآباد، قطع بیرونی ۱۳×۲۰، قطع درونی ۵/۷×۱۳/۵ سانتی متر، ۲۶۱ گ، ۱۲ سطر، کاغذ زرد آهارزده مجدول، جلد تیماج سرخ فرسوده، در آغاز و انجام اوراقی علاوه دارد.

آغاز: بسم... ستایش گوناگون پادشاهی را سزااست که پادشاهان روی زمین برآستانه کبریایش روی بر زمین نهاده اند...

انجام: مالکه این کتاب دیوان دلپت رای هرکه دعوی کند دعوی او باطل و نامسموع است.

توضیح: کتاب در سال ۱۰۵۰ هـ تألیف شده است.

موضوع: دیوان

کلام کمال
کمال

شماره ۵۲ (۴۸)

منتخباتی از شعر کمال - احتمالاً کمال الدین مسعود خجندی معاصر حافظ است که در تبریز نزد سلطان حسین فرزند اویس جلایر بود و در سال ۸۰۰ یا ۸۰۳ یا ۸۰۸ هـ در گذشته است.

فهرست نسخه‌ها: ۳، ۲۴۹۹

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب ندارد، سال کتابت ندارد ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۱۲/۵×۲۴/۵، قطع درونی ۷×۲۰ سانتی متر، ۱۹ گ. ۱۵ سطر، کاغذ نازک آهارزده فرسوده، جلد کاغذی.

آغاز: جز طره تو صاحب این دستگاه کیست...
انجام: در جامه خود یوسف خود یافته‌ام.

موضوع: نثر ادبی

کلیله و دمنه
نصرالله منشی

شماره ۳۲ (۴۹)

اصل آن به هندی بوده به نام پنج تنتره در پنج باب. از متنهای کهن هندی

است. برزویه آن را به فارسی میانه در آورد و عبدالله بن مقفع به تازی گزارش کرد، نصرالله منشی آن را از عربی به فارسی برگردانید.

کلیله و دمنه: مقدمه مرحوم مینوی

نوع خط: شکسته نستعلیق بد، کاتب ندارد، سال کتابت ندارد ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۲۱×۱۳، قطع درونی ۱۶/۵×۹ سانتی متر، ۲۷۶ گ. ۱۳ سطر، کاغذ زرد ضخیم فرسوده، جلد پارچه‌ای فرسوده.

آغاز: چنین گوید برزویه طبیب پیشوای طیبیان فارسی...

انجام: دیگر است اجابتی بخشد آمین به رب العالمین تمت تمام شد.

توضیح: مقدمه‌ای غیر معمولی دارد که چنین آغاز شده است:

سپاس ازل وابد خداوندی را که کران تا کران از آشکار و نهان پرتو آفتاب

عالمتاب جمال اوست...

موضوع: تذکره

گلشن بی خار

شماره ۱۶۲ (۵۰)

محمد مدعو به مصطفی

از نواب اعظم الدوله سرفرازالملک محمد مصطفی خان مظفر جنگ دهلوی، متخلص به شیفته و حسرتی، تذکره پیرامون ۶۰۰ تن از شاعران اردوزبان به زبان فارسی است، به ترتیب الفبایی، به سال ۱۲۴۸ هـ / ۱۸۳۲-۱۸۳۳ م. بدان آغاز و در ۱۲۵۰ هـ / ۱۸۳۴-۱۸۳۵ م به انجام رسانده است. در دهلی ۱۲۵۳ هـ / ۱۸۴۳ م. و لکهنو ۱۸۷۴ م چاپ شده است.

فهرستواره: ۳، ۱۹۳۵

نسخه چاپ دهلی است. آغاز و انجام افتاده است.

موضوع: منظومه

مثنوی

شماره ۷۳ (۵۱)

جلال الدین رومی

کتاب مشهور جلال الدین محمد رومی (م ۶۷۲ هـ) است. کهنترین نسخه آن

از ۶۷۷ هـ است که در موزه مولانا در قونیه نگهداری می‌شود.

مثنوی: چاپ عکسی مرکز نشر دانشگاهی، مقدمه

نوع خط: نستعلیق متوسط، کاتب: محمد اسلم ولد محمد هاشم در بلده مقلوی
(؟)، تاریخ کتابت ۱۲۱۹ هـ قطع بیرونی ۲۱×۱۵/۵، قطع درونی ۱۶×۱۱
سانتی متر، ۴۴۰ گ. ۱۷ سطر، کاغذ زرد نازک آهارزده، جلد تیماج قهوه‌ای ضربی
فرسوده، دف رویی افتاده، فهرس در آغاز، مجدول قرمز، چهار ستونی، عنوانها به
قرمز.

آغاز: بسم... هذه الاسرار القدسیه والانوار الروحیه والابحاث الخفیّه والالهامات
الجلیّه...

بشنوا زنی چون حکایت می‌کند...

انجام: بام گردون را ازو آید نوا گردش باشد همیشه زان هوا

تمت تمام شد این کتاب مثنوی... تم.

توضیح: بیت پایانی از تتمه سلطان ولد بر مثنوی است.

موضوع: بدیع

شماره ۴۳ (۵۲)

مجمع الصنایع (۱) نظام الدین احمد بن محمد صالح صدیقی الحسینی

از ملا نظام الدین احمد فرزند محمد صالح است در بدیع...

فهرست نسخه‌ها: ۳، ۲۱۴۸

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۱ هـ قطع
بیرونی ۲۳×۱۴، قطع درونی ۱۵/۵×۸ سانتی متر، ۴۹ گ. ۱۵ سطر، کاغذ زرد متن و
حاشیه شده موربانه خورده، جلد مقوایی عطف میشن، پاره‌ای کلمات به قرمز.
آغاز: بسم... الحمد لله... شکر زیاده از آنچه در تحریر و تقریر گنجد و دانش و
هوش...

انجام: آنی که به توزنده توان بودن و بس خاکی که بدوست بازگشت همه کس

(۲) مذكر احباب

[سيد حسن خواجه نقيب الاشراف بخارى متخلص به نثارى]

بخارى در ۹۷۴ هـ اين كتاب را در تكميل مجالس النفايس نوشته و مشتمل است بر تراجم ۲۸۳ تن از شعرای قرن دهم در خراسان و ماوراءالنهر..

تاريخ تذکره‌های فارسی: ۲، ۲۱۹ و بعد

از ۵۰ تا پایان کتاب، تاريخ کتابت ۱۰۱۹ هـ

آغاز: بسم... الحمد... نامعدود معبودی که مجموعه وجود انسانی...

انجام: چشم‌بیمار تو چون کرد دل ما خسته
ابرویت کرد به ما جور و جفا پیوسته
والحمد لله على توفيق اتمامه.

توضیح: پایین اوراق افتادگیهایی دارد که وصالی و ترمیم شده است.

موضوع: منظومه

مخزن الاسرار
نظامی

شماره ۱۱۸ (۵۳)

مثنوی اول از پنج گنج است مشتمل بر حدود ۲۲۶۰ بیت در بحر سریع که نظامی آن را به نام فخرالدین بهرامشاه بن داوود پادشاه ارزنگان سروده است...

تاريخ ادبیات در ایران: ۲، ۸۰۱ و بعد

نوع خط: نستعلیق، کاتب: محمد هاشم، تاريخ کتابت ندارد، احمدنگر، ظاهراً ۱۲ هـ
قطع بیرونی ۲۲×۱۲/۵، قطع درونی ۱۳/۵×۷ سانتی متر، ۹۳ گ. ۱۱ سطر، کاغذ
زرد ضخیم، وسطهای اوراق تیره شده، جلد کاغذی، محشی، عنوانها به قرمز.

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم
انجام: بر خط جرمش قلم عفو کش
هست کلید در گنج حکیم...
تمت الكتاب... تم.

مخزن الاسرار

شماره ۲۳ (۵۴)

نوع خط: نستعلیق خوانا، کاتب ندارد، تاريخ کتابت: ۱۲۴۶ هـ قطع بیرونی

۱۵×۲۴/۵، قطع درونی ۱۲×۲۱ سانتی متر، ۷۲گ. ۲۹ سطر مورب، کاغذ زرد متن و حاشیه شده، جلد مقوایی عطف میشن، محشّی به شرح اکثر ابیات.
آغاز: بسم... هست کلید در گنج حکیم بسم الله الرحمن الرحیم...
انجام: بار خدایا زکرم عفو کن جمله گناهان تو صاحب سخن
تمت هذا الكتاب... سنه ۱۲۴۶.
توضیح: در ابتدا و انتها اوراقی اضافه دارد.

موضوع: دعا (۵۵) شماره ۱۱۵

(۱) مطلوب المومنین

مؤلف ناشناخته

نوع خط: نستعلیق بد، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی ۱۴/۵×۲۲، قطع درونی ۸×۱۶/۵ سانتی متر، ۱۳گ. ۱۶ سطر، کاغذ فرسوده، جلد کاغذی.

آغاز: بسم... آغاز می‌کنم من این کتاب را به نام خدای عزوجلّ که پروردگار جهانیان است و بسیار بخشنده و مهربان است...
انجام: قبض الوصول نوشته داد که عندالحاجت به کار آید فقط.

رتال جامع علوم انسانی
(۲) نصاب مثلث

انوری

همان، ۷گ...

آغاز: بسم... از بس حمد خداوند زمین و آسمان...
انجام: هست در وادی حیرت تشنه زار مغفرت [...] معبود ربّ مستعان

موضوع: نامه نگاری مکاتبات (۵۶) شماره ۳۵

ابوالفضل علامی

از دیباچه بر می‌آید که عبدالصمد بن افضل محمد انصاری خواهرزاده

علامی، پس از مرگ مؤلف به سال ۱۰۱۵ هـ / ۱۶۰۶ م. آن را در سه قسم گرد آورده:

۱. نامه‌ها و فرامین از زبان اکبر شاه به پادشاهان

۲. نامه‌هایی که خود به خواقین و بزرگان نوشته است

۳. منشآت او از دیباچه‌ها و بیاضها و نثرهای دیگر

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب ندارد، سال کتابت: ۱۱۹۳ هـ قطع بیرونی ۲۴×۱۵،
قطع درونی ۸×۱۹/۵ سانتی متر، ۲۰۰ گ. ۱۴ سطر، کاغذ زرد ضخیم مجدول زرد و
مشکی، جلد تیماج ضربی، لچک و ترنج قهوه‌ای، محشی، در آغاز و انجام پاره‌ای
اوراق علاوه دارد.

آغاز: بسم... گوناگون نیایش مرداوری را که وجود بشر را از کارخانه عنایت...

انجام: تفسیر دلکش است موشح به نام شاه تاریخ نام او شد تفسیر اکبری
به تاریخ چهاردهم ماه... با کس نماند.

۵۷) شماره ۶۹ مکتوبات [= مکاتبات] موضوع: نامه نگاری
ابوالفضل علامی

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت: ۱۱۴۵ هـ قطع بیرونی ۲۳/۵×۱۴،
قطع درونی ۵/۸×۱۸ سانتی متر، ۱۳۲ گ. ۱۶ سطر، کاغذ زرد آهارزده، مجدول
قرمز و الوان، جلد تیماج قهوه‌ای ضربی، فرسوده.

آغاز: بسم... یا فاتح [...] العلوم یا رافع ایادی و نعم عرضها من فضلک...

انجام: صورت اتمام و تکمیل یافت نسخه نوآیین روزگار و تزیین... والہ الامجاد.

۵۸) شماره ۱۰۰ (۱) (ملفوظات خواجه جنید بغدادی) موضوع: تصوّف

نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد ظاهراً ۱۲ هـ قطع بیرونی
۵/۱۲×۲۰/۵، قطع درونی ۵/۷×۱۵/۵ سانتی متر، ۱۷۵ گ. ۱۲ سطر، کاغذ الوان،
جلد مقوایی.

آغاز: سنجری حسنی در شهر بغداد به مسجد خواجه جنید بغدادی رحمة الله علیه

دولت پایبوس حاصل کرد و...

انجام: ناخواناست.

توضیح: در این مجموعه رسالات زیر هم هست، از فرسودگی تفکیک آنها مقدور نیست:

(۲) دلایل العارفين، ملفوظات حسن سجزی؛

(۳) فواید السالکین

(۴) ملفوظات راحة القلوب از شیخ فریدالحق

موضوع: دعا

مناجات مهلاپهلا

(۵۹) شماره ۳۱

مؤلف ناشناخته

نوع خط: نستعلیق بد، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی
۱۶×۵/۲۰، قطع درونی ۱۷×۱۲/۵ سانتی متر، ۱۲ گ. ۱۲ سطر، کاغذ الوان
فرسوده، جلد مقوایی.

آغاز: لایق آن است سزاوار همان
است
انجام: تمام شد.
توضیح: دعاها به فارسی به همراه ترجمه اردوی آنهاست.

موضوع: ادیان هند

مهابهارات (جلد ۱)

(۶۰) شماره ۳۸

بزرگترین مجموعه افسانه‌های کهن هند و آسیای است. چند ترجمه از آن در دست است. رایجترین آن ترجمه‌ای است که به دستور اکبر پادشاه (۱۰۱۴-۹۶۴ هـ) ملاعبدالقادر بدایونی، نقیب خان و ملاشاه محمد تھانیسری انجام داده بودند، ابوالفضل علامی مقدمه‌ای بر این ترجمه افزوده است.

سبک شناسی: ۳، پاورقی ۲۵۷

نوع خط: نستعلیق و شکسته نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳

ه قطع بیرونی ۲۱×۱۵، قطع درونی ۱۸×۱۱ سانتی متر، ۵۴۷ گ. ۱۶ سطر، کاغذ الوان رطوبت رسیده، جلد کالینگور عطف میشن جدید.
آغاز: شی کنیس حیوسها نمه آبرو بخش چشمه سار سخن...
انجام: و معلّمان به جهت تعلیم او تعیین کرد سون شد در حیدرآباد تم تم.

۶۱) شماره ۳۹ مهابهارات (جلد ۲)

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ ه قطع بیرونی ۲۱×۱۵، قطع درونی ۱۸×۱۱ سانتی متر، ۴۹۰ گ. ۱۶ سطر، کاغذ آهارزده فرسوده، جلد پارچه ای فرسوده.
آغاز: شی کرشنا نمونه راویان اخبار هندوستان چنین آورده اند که چون بدر...
انجام: تمام شد... از کتاب مهابهارت [...]...

۶۲) شماره ۲۵ مهابهارات موضوع: دینی هندی

نوع خط: شکسته نستعلیق بد، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ ه قطع بیرونی ۲۲×۱۶، قطع درونی ۱۸×۱۱ سانتی متر، ۱۲۵ گ. ۲۲ سطر، کاغذ نازک فرسوده، جلد ندارد، بعضی صفحات به خط مورّب، آغاز افتاده است.
آغاز: سیراب کرده شد و در آن صحرا تیر و کمان را حلقه دام...
انجام: نوشته بماند سیه بر سفید نویسنده را نیست فردا امید

۶۳) شماره ۶۵ نامه نامی موضوع: نامه نگاری

غیاث الدین بن همّام الدین مدعو به خواندمیر

از غیاث الدین محمد فرزند همّام الدین که از ۹۲۵ تا اندکی بعد از ۹۲۹ ه در یک مقدمه، یک عنوان و نه سطر، هر یک از عنوانها و سطرها در چند لفظ نگاشته است. برخی نامه های تاریخی را هم در بردارد.

تاریخ نظم و نشر: ۱، ۲۴۱، فهرست نسخه‌ها: ۳، ۲۱۲۱
نوع خط: نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ندارد، ظاهراً ۱۳ هـ قطع بیرونی
۱۹×۱۲، قطع درونی ۱۴/۵×۵/۵ سانتی متر، ۱۴۲ گ. ۱۶ سطر، کاغذ زرد ضخیم
فرسوده، جلد تیماج مشکی تعمیر شده، پاره‌ای عبارات به قرمز، پاره‌ای اوراق
وارونه صحافی شده است.
آغاز: بسم... ای حمد تو دیباچه منشور کمال... انشای محمّدت و ثنا مخصوص
پروردگاری تواند بود...
انجام: مطلوب صورت تمامیت پذیرفت.

موضوع: لغت منظوم (۶۴) شماره ۱۱۱

نصاب الصّبیان
ابونصر فراهی

از ابونصر بدرالدین مسعود یا محمود فراهی از فراه سیستان (م. ۶۴۰ هـ) در
لغت عربی به فارسی.

فرهنگنامه‌های عربی به فارسی: ۸۴ و بعد
نوع خط: نستعلیق، کاتب: پیر محسن، تاریخ کتابت ۱۲۴۱ هـ قطع بیرونی
۲۱×۱۴/۵، قطع درونی ۱۶/۵×۱۰ سانتی متر، ۳۹ گ. ۱۵ سطر، کاغذ ساده
فرسوده، جلد کاغذی، در دو ورق مطالب گوناگون علاوه دارد.
آغاز: القطفه الاولى.. بسم... به بحر تقارب تقرّب نمای...
انجام: هر زمان باد بر معلّم ما تم تمام شد...

موضوع: داستان منظوم (۶۵) شماره ۷۰

هیررانجهو
[باقی کولابی]

داستان کهن پنجابی است که گویا نخستین بار «باقی کولابی» آن را به نظم
فارسی در آورده است.

فهرست مشترک: ۸، ۱۲۱۶

چون در آن از فتوحات گجرات که در ۹۸۳ هـ / ۱۵۷۵ م. رخ داده سخن رفته است، باید میان این تاریخ و سال مرگ کولابی - ۹۸۷ هـ - سروده شده باشد.

فهرست مشترک: ۷، ۶۸۹

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب ندارد، تاریخ کتابت ۱۲۵۶ هـ قطع بیرونی ۲۱×۱۴/۵، قطع درونی ۱۳/۵×۸/۵ سانتی متر، ۶۷ گ. ۱۱ سطر، کاغذ زرد ضخیم مجدول زرد، جلد مقوایی عطف میشن، چند ورق در آغاز و انجام سفید رها شده، در بعضی اوراق پایانی ابیات پراکنده نوشته شده است.

آغاز: آن زبانی که موجد خون است   شعله نور حمد بیچون است...
انجام: کرد یکتا تمام این ابیات   باد بر روح مصطفی صلوات
صلی الله علیه وسلم این نسخه هیروانجهه... دشمن او همیشه در گل باد

مآخذ و اختصارات

- تاریخ ادبیات در ایران، دکتر ذبیح‌الله صفا، جلد ۲، تهران، ابن‌سینا، ۱۳۳۹.
- تاریخ تذکره‌های فارسی، احمد گلچین معانی، جلد ۱-۲، دانشگاه تهران، ۱۳۴۸-۱۳۵۰.
- تاریخ در ایران، غلامحسین صدری افشار، تهران، ابن‌سینا، ۱۳۴۵.
- تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، سعید نفیسی، جلد ۱-۲، تهران، فروغی ۱۳۴۴.
- ترجمه کلیله و دمنه، انشای ابوالمعالی نصرالله منشی، تصحیح و توضیح مجتبی مینوی تهرانی، دانشگاه تهران، ۱۳۴۳ هـ ش.
- حبیب السیر فی اخبار افراد بشر، غیاث‌الدین بن همام‌الدین الحسینی مدعو به خواندمیر، زیر نظر دکتر محمد دبیر سیاقی، مقدمه جلال‌الدین همایی، جلد ۱، تهران، خیام، ۱۳۵۳.
- دایرة المعارف فارسی، به سرپرستی غلامحسین مصاحب، تهران، فرانکلین، ۱۳۴۵.
- سبک شناسی یا تاریخ تطوّر فارسی، شادروان محمدتقی بهار (ملک الشعراء) جلد ۳، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۷.
- فرهنگ سخنوران، ع خیامپور، تهران، کتابفروشی تهران، ۱۳۴۰.
- فرهنگنامه‌های عربی به فارسی، ع. منزوی، دانشگاه تهران، ۱۳۳۷/۱۹۵۹.
- فهرست مشترک ← فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان.
- فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان، احمد منزوی، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، ۱-۳؛ ۱۳۷۰-۱۳۶۱.
- فهرست موزه ← فهرست نسخه‌های خطی فارسی موزه ملی پاکستان.
- فهرست نسخه‌های خطی فارسی، احمد منزوی، موسسه فرهنگی منطقه‌ای، تهران، جلد ۱-۶؛ ۱۳۴۹.
- فهرست نسخه‌های خطی فارسی موزه ملی پاکستان، سید عارف نوشاهی، لاهور، ۱۳۶۲ خ.
- فهرستواره کتابهای فارسی، احمد منزوی، ۱-۳، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۶-۱۳۷۴.
- مثنوی معنوی، چاپ عکسی مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۱، مقدمه.

Gandhi Memorial Library, Jiyotsan Paneda Catalogue of the Manuscripts in the Maulana Azad Library Aligarh Muslim University, Aligarh, Athar Abbas Razavi, Aligarh, 1967.

Dictionary of Indo-Persian Literature, Nabi Hadi, Delhi, 1995.